

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)"192"

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ КУРСАНТІВ ШКІЛ МІЛІЦІЇ В ХАРКОВІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

Одним із найважливіших завдань сучасної історичної науки (і не лише української) є вивчення не стільки політичної і економічної діяльності, культурних і наукових досягнень людства, скільки *самої людини*, як такої, її життя в різних аспектах. Це означає перенесення акценту з дослідження державних інститутів, економічних структур і великих спільностей на вивчення невеликих груп, стратегій поведінки індивідів, а також перехід від опису значимих подій до аналізу повсякденності. Визначаючи сферу інтересів історії повсякденності, німецький вчений А. Людтке відмічав, що вона фокусується на аналізі вчинків тих, кого називають «маленькими, простими, рядовими людьми», на «детальному історичному описі їх душевних переживань і спогадів, любові і ненависті, тривоги і надій на майбутнє» [1, с. 190]. На цьому фоні перевертається традиційне уявлення про те, як повинне будуватися історичне дослідження: історія вибудовується не згори, через сприйняття «сильних світу цього», і не через офіційний дискурс, а як би «знизу» і «зсередини». У такому сенсі історія повсякденності – є своєрідна реконструкція «життя невидатних людей», яка з позицій сучасної історії не менш важлива дослідникові минулого, чим життя людей «видатних».

Повсякденне життя такої специфічної соціальної групи як курсанти шкіл міліції зовсім не вивчене. Незважаючи на відмінності свого соціального походження, курсанти пов'язані загальним видом діяльності і утворюють в цьому сенсі певну соціально-професійну групу. Загальна діяльність у поєднанні з територіальним зосередженням породжує у курсантів спільність інтересів, групову самосвідомість, специфічну субкультуру і спосіб життя, причому це доповнюється і посилюється віковою однорідністю, якої не мають інші соціально-професійні групи. Специфіка курсантів як соціальної групи полягає в тому, що вони не займають самостійного місця в системі виробництва, курсантський статус є тимчасовим, а громадське становище курсантів і їх специфічні проблеми визначаються характером суспільного устрою і рівнем соціально-економічного і культурного розвитку держави, включаючи і національні та регіональні особливості системи міліцейської освіти.

У 1921 р. програма підготовки курсантів складалася з чотирьох циклів. Під час проходження першого курсанти вивчали загальні дисципліни та загальноправові питання, знайомилися із судочинством та основами організації правоохоронної системи. У рамках другого циклу було об'єднано дисципліни ідейно-політичного спрямування (історія партії, робітничого руху, Громадянської війни та ін.). Третій цикл було присвячено практиці міліцейської служби, взаємодії міліції з органами влади та іншими правоохоронними органами. Четвертий цикл цілком відводився на вивчення різноманітних статутів з питань міліцейської служби [2, с. 180].

Керівництво міліцейських курсів намагалося вжити заходів щодо підвищення дисципліни серед курсантів міліцейських конкурсів, але не завжди це робилось послідовно й результативно. Так, 8 серпня 1922 р. в присутності начальника губміліції Озеряньського були заслухані три доповіді про дисципліну: викладача судочинства В. Чиркова, викладача кулеметної справи Н. Знаменського та викладача міліцейського права В. Опацького. Найоригінальнішою була доповідь викладача кулеметної справи Н. Знаменського, який обґрунтовував необхідність дисципліни посиланнями на історичні приклади, зокрема на Селянську війну початку XVI ст. в Німеччині, повстання Разіна та Пугачова, боротьбу швейцарських селян з австрійськими лицарями. Доповідач підкреслив, що «фізична дисципліна об'єднує всі засоби боротьби в одне ціле (людей, коней, гармати)». Це питання розглядалось кілька разів, теорія вдосконалювалася та засвоювалася, але, як указується в публікації часопису «Революційний страж», «питання остаточного вирішення не дістало», а згодом «випускні іспити відвернули увагу від питання про дисципліну» [3, с. 828, 829, 830, 834].

Випускники школи направлялися для роботи в агентурну частину агентурно-розшукового відділення управління карного розшуку НКВС УСРР. У рапорті-довіді уповноваженого розвідки агентурної частини агентурно-розшукового відділення управління карного розшуку НКВС УСРР

В. Сіммерса начальника агентурної частини активно-розшукового відділення Управління карного розшуку НКВС УСРР П. Л. Петрову «Про стан роботи групи розвідників» від 7 грудня 1922 р. давалася характеристика кожному з таємних співробітників і вказувалося на проблеми в його роботі. Наприклад, такою є характеристика секретного співробітника (сексота) № 14: «новий працівник, прибув із школи міліції, молодий, але людина, яка не цікавиться хлібом, а віддається роботі. Помічається захоплення Шерлок-Холмщиною» [4, с. 87].

Серед практичних досягнень варто згадати те, що курсанти Харківської школи міліції допомогли в розкритті так званої «тютюнової» справи в Харкові на початку 1923 р. До керівництва міліції України надійшла скарга керівника Укртютюнтресту Мільштейна про те, що ринок Харкова переповнений фальсифікатом тютюнових виробів, тому він просив ужити екстрених заходів щодо протидії цьому. Розвідка міліції отримала наказ узятися за розробку отриманого донесення. Було встановлено, що на ринок щодня викидається колосальна кількість цигарок-підробок, що імітують вироби різних державних тютюнових фабрик. Викликаному на конспіративну квартиру «капельщику» (інформатору – авт.) категорично було запропоновано дати вичерпні відомості про постачальника і його адреса була встановлена. Через декілька днів агентура мала вже і фотографічну картку підозрюваного. Розвідники доносили, що більшість торговців «липою» – корейці. Перед агентурною частиною стояло завдання виявити всі підпільні фабрики, а також виробників і розповсюджувачів. Декілька розвідників для цієї мети було перетворено на рознощиків цигарок і направлено на базари. Кожні 2–3 дні під спостереження «брався» вже інший кореєць, установлювалися його зв'язки ще з іншими, збиралася інформація про їх адреси, спосіб життя і т. ін. Робота в розвідці велася досить інтенсивно – завдяки їй було виявлено до 70-ти учасників.

Одночасно з цим працювало і інформування. Уповноваженому вдалося зробити «своїм» родича основного постачальника, і через нього як внутрішнього інформатора агентурна частина дізнавалася про кожен крок цього підозрюваного. Невдовзі справа «дозріла», й подальшої агентурної розробки більше не потребувала. За допомогою курсантів Харківської школи Головні міліції виробники із знаряддями виробництва та поширювачі підробленого товару були заарештовані [5, с. 45].

Тривала активна політизація навчально-виховної роботи з особовим складом. Для цього в липні 1922 р. ЦК КП(б)У були засновані політінспекції замість політсекретаріатів. Поширеною формою виховання працівників міліції були мітинги. Вони присвячувались практично всім актуальним питанням політичного, господарського та міжнародного життя. У міліції України тільки у 1923 р. було проведено 113 багатотисячних мітингів, на яких виступали політпрацівники, начальники міліції, міліціонери, батьки загиблих правоохоронців, представники партійних і державних органів, комсомольських осередків, робітничих колективів і комнезамів, поети, письменники й діячі науки, культури та мистецтва [6, арк. 9].

У 1923 р. часопис «Щит революційного порядку» надрукував статтю, в якій розповідалося про підготовку курсантів у школі міліції: «Курсант підіймається рано. По військовому – о 6 годині 30 хв. ранку. До 8 годин він приводить себе і своє ліжко в порядок, іде на перевірку, п'є ранковий чай. З 8 годин до 10 годин проходить військову муштру, а з 10 до 3 сидить у класах. О 4 годині обідає. Увечері переживається загальними зусиллями усе, чує вдень. По класах гул – точно у вулику. Не зубріння, а живий обмін думками. Суперечка. Суперечності. Знають, що із суперечностей народжується істина. На дворі весна, сонечко. Тягне на повітря, курсант мужній. Він знає, що вчиться за рахунок робітників і селян. Програма велика. Термін навчання обмежений – рік. За цей термін треба досягнути, а не тільки пройти, і загальноосвітні, і військові предмети, і політграмоту, а найголовніше – досконало досягнути міліцейську справу й адміністративне право. Самодіяльність і колективна творчість – це основний принцип Червоного Курсанта в навчанні та клубі» [7, с. 37].

У 1925 р. забезпеченість курсантів підручниками посібниками досягла 75 %, що було дуже значним показником. У школі були створені умови для всебічного і гармонійного розвитку курсантів: працювали музичний, хоровий, драматичний, літературний (український та російський), військово-міліцейський і спортивний гуртки та гурток друзів газети, який випускав двічі на місяць стіннівку [8, с. 37].

Протягом свого існування в Харкові школа здійснила 6 випусків курсантів і підготувала 698 осіб начальницького складу міліції [9, с. 560-563]. З 1924–25 навчального року кількість слухачів становила 100 [10, с. 37].

Список бібліографічних посилань

1. Греченко В. А. Рец. на монографію: «Історія повсякденності робітників Харкова очима сучасного дослідника. (Любавський, Роман. Повсякденне життя робітників Харкова в 1920-ті – на початку 1930-х років / Науковий редактор Л. Ю. Посохова / Передм. О. А. Коляструг; вступне слово

- Л. Ю. Посохової». Х. Раритети України, 2016. 226 с. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 51. С. 190–191.
2. Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмаши О. Н. Становлення та розвиток міліції України (1921–1930 роки): історико-правове дослідження. Харків : Золота миля, 2015. 498 с.
3. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : у 6 т. / авт. кол. М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмаши, Т. О. Проценко та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Харків : Мачулин, 2014. Т. 2: Народне секретарство – Народний комісаріат внутрішніх справ радянської України (грудень 1917 – грудень 1922 р.). С. 828–834.
4. Греченко В. А. Агентурно-розшукова діяльність міліції УСРР у 1920-ті роки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 84–95.
5. Петров П. Л. Два общих собрания. *Щит революционного порядка*. 1923. № 2. С. 45.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 6. Оп. 2. Спр. 394. Арк. 9.
7. Милицейская кузница. *Щит революционного порядка*. 1923. № 1. С. 37.
8. Во Всеукраинской школе комсостава милиции и розыска УССР. *Бюллетень НКВД*. 1925. № 2 (17). С. 36–39.
9. Иванов В. Милиция УССР за книгой. *На посту*. 1926. № 14. С. 560–563.
10. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 806. Арк. 17.

Одержано 26.03.2019

УДК 344.3

Євген Іванович ГРИГОРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-1712>

НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЧИННОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ЧИННИК ЗБІЛЬШЕННЯ ПИТОМОЇ ВАГИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТРУКТУРІ ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Важливим аспектом забезпечення правомірної поведінки кожним військовослужбовцем є доступність відповідного законодавства, його зрозумілості. Крім того, правове регулювання повинно бути оптимальним з точки зору фіксації прав та обов'язків відповідних суб'єктів, воно має передбачати зрозумілі та органічні заходи юридичної відповідальності. Є. А. Моргуленко звертає увагу на те, що відсутність низки необхідних нормативних актів, слабе використання чинного законодавства, неефективна взаємодія органів військового управління та військової юстиції, невідповідність правової бази, що регулює військові відносини реальному положенню справ у збройних силах та у першу чергу загальновійськових статутів є важливими детермінантами вчинення нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями [1, с. 8–9].

Неадекватність правового регулювання, занижені або занадто завищені вимоги до поведінкових характеристик відповідних суб'єктів, наявність прогалин у регулюванні поведінки, або занадто жорстка, дріб'язкова правова регламентація все це є чинниками збільшення питомої ваги протиправної поведінки у структурі юридично значущої поведінки військовослужбовця. Крім того, негативний вплив на правомірну поведінку чинить також дублювання обов'язків окремих посадових осіб (за виховання особового складу, за забезпечення дисципліни тощо). Бажання законодавця охопити всі можливі варіанти його зобов'язаних дій, передбачити щодо нього максимально широке коло обов'язків, а у разі будь-якої екстраординарної ситуації мати юридичні підстави для притягнення його до юридичної відповідальності не завжди дають позитивний результат та не створюють загального тла правомірної поведінки у військовому підрозділі.

Прагнення законодавця перестрахуватися, завищуючи нормативні вимоги до поведінки військовослужбовців, особливо командирів різного рівня, на практиці розмиває реальні юридичні підстави для притягнення дійсно винних у вчиненні правопорушення військовослужбовців до